

Economisch-Statistische Berichten



UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

23 SEPTEMBER 1970

55e JAARGANG

No. 2765

Kater

In deze benarde tijden, waarin de moderne communicatiemiddelen het nationale en internationale wee met steeds vollere emmers over onze arme hoofden uitstorten, past een oprecht woord van dank aan het Produktschap voor Gedistilleerde Dranken te Schiedam. Dit Schap komt de verdienste toe ons met een zekere regelmaat het betrekkelijke te doen inzien van al dat wereldleed. Het publiceert namelijk van tijd tot tijd een boekje met statistische pretenties, dat naar de, weliswaar stilistisch niet bepaald welgekozen maar niettemin zeer stimulerende, titel luistert van *Hoeveel alcoholhoudende dranken worden er in de wereld gedronken?* Van dat boekje verscheen zojuist de negende editie.

Is het immers geen verademing te weten dat in een tijdvak, waarin nauwelijks nog oorden op deze wereld zijn te vinden die niet om een of andere reden in beroering verkeren, er in Schiedam mensen aan bureaus zitten die onverdroten en met niet aflatende mierenvlijt naspeuren welke de ontwikkeling van jaar op jaar is van de gemiddelde bier-, wijn- en gedistilleerdconsumptie in al die oorden van beroering, en dan liefst nog in twee decimalen nauwkeurig? Is het bijvoorbeeld geen opluchting te vernemen dat in Israël de bierconsumptie, na een duidelijke terugval in 1967, in 1968 en 1969 weer aanzienlijk is gestegen? Is ook de in dit boekje verstrekte wetenschap, dat de forse stijging van het gedistilleerdverbruik in Tsjecho-Slowakije in 1968 absoluut en procentueel aanmerkelijk groter was dan de bedoelde consumptietoename in vorige jaren, niet uitermate geschikt om ons de helpen bij het relativeren van de politieke verwickelingen in dat jaar in dat land? Om

nog maar helemaal niet te spreken van de betekenis, die uitgaat van het feit dat in Zuid-Afrika de bierconsumptie van '68 op '69 met bijna één kwart per man per jaar is toegenomen, al valt het te betreuren dat de samenstellers van dit bij uitstek a-politieke geschrift niet konden voorbijgaan aan het „aparte” feit dat de Zuidafrikaanse bierconsumptiecijfers zijn berekend exclusief het zgn. „Kafferbier” of „Bantoebier”.

Met welk een vreugde kan — om nu maar dichter bij huis te blijven — geconstateerd worden dat Nederland ook in alcoholisch opzicht mee opgestoten wordt in de vaart der volkeren. Neem nu bijvoorbeeld het bierverbruik; dat steeg van 1968 op 1969 van 45,37 tot 51,41 liter per hoofd van de bevolking. Veel van die flinke toename moet natuurlijk op het conto van de warme zomer van 1969 worden geschreven, maar daar staat tegenover dat ook de hoofdelijke consumptie van gedistilleerd en wijn in dat jaar een aanzienlijke toename vertoonde. Deze alcoholische expansie mag ons echter niet blind maken voor onze relatief zwakke positie op de internationale drankranglijst. Een 14e plaats op de gedistilleerdlijst, de 18e op de bierlijst en een 27e op de wijnlijst maken dat we op de ranglijst aller alcoholica in 1969 de 28e plaats bezetten. En dat is ver beneden onze stand, landgenoten. Willen wij Holland ook in deze wedkamp een woordje laten meespreken, dan zullen wij echter de bereidheid moeten opbrengen er andere dingen voor te laten staan. Paal en perk zal o.a. daarom dienen te worden gesteld aan het toenemend druggebruik. De geestverruimende werking van het „stickie” zal moeten plaatsmaken voor een „revival” van de ouderwetse kater. Stel daarom de verwachtingen van het Produktschap niet teleur; ze willen daar ook volgend jaar weer wat te rekenen hebben.

dR

Inhoud

Kater	905
Korthheidshalve	906
Prof. Dr. Th. C. M. J. van de Klundert: De zorgelijke jaren zeventig	907
Mr. H. Versloot: Rijnmond en de koppelbazen (I)	908
Dr. L. P. de Jong: Een Nederlandse Ziekenhuisbank (met een naschrift van Drs. A. L. van Oijen)	912
Dr. M. M. G. Fase: Over prijsstheorie en derzelver nut	915
Au courant	918
Prognotities	919
Mededelingen	914

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct redacteur-secretaris: J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224. Telefoon: (010) 14 55 11, toestel 3701. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar, studenten f. 31,20, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkssdelen (zeepost). Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 903.

Korthheidshalve

De ontwikkeling gaat snel. Vorige week kon de minister van Sociale Zaken in zijn adviesaanvraag aan de SER nog stellen dat de rechtvaardigheid zou eisen „dat de maatregel (toepassing van artikel 10 van de Loonwet, dR) wordt gedifferentieerd omdat immers mag worden aangenomen dat extra-uitkeringen niet algemeen, en zeker niet tot het in de Stichting van de Arbeid overeengekomen maximum, zullen worden betaald”. Nu — op het moment van schrijven nog geen week later — is het wel duidelijk dat van zo'n differentiatie nauwelijks sprake kan zijn. De ontwikkelingen aan het loonfront in de afgelopen week hebben althans één ding duidelijk gemaakt: de regering staat straks voor de geen nuances meer toelatende keuze: wel of niet een algehele loonpauze. Over de aard van de keuze valt dus straks weinig te twisten. Maar dat is dan het enige ook. (dR)



De buitenparlementaire oppositie van de SER wordt steeds krachtiger. Vorige week stond in de Memorie van Toelichting op de begroting 1971 van Sociale Zaken en Volksgezondheid te lezen dat de minister van plan was, naast de op Prinsjesdag ingediende adviesaanvraag aan de SER over toepassing van artikel 10 van de Loonwet, „op korte termijn” ook een aanvraag te verzenden over de werking van de gehele wet (met de nadruk op artikel 8). De SER is de heer Roolvink echter opnieuw een slag voorgebleven; hij heeft de „korte termijn” van de minister niet willen afwachten en reeds aangekondigd op 26 oktober een advies uit te brengen, niet alleen over een nieuw loon-, maar ook over een nieuw prijsbeleid (uitvloeijsel van het Westduitse studiereisje van werkgevers en werknemers ter bestudering van de „Konzertierte Aktion”). Dit advies zal zich — zoals het er nu uitziet — ook negatief uitspreken over artikel 8 van de Loonwet. De SER heeft ook verklaard (unaniem!) dat hij geen advies zal uitbrengen over een loonpauze voordat de regering op dit oktoberrapport zal hebben gereageerd. Met andere woorden: géén advies over artikel 10 van de Loonwet als niet eerst artikel 8 wordt ingetrokken. Het SER-advies van oktober moet dan de regering het alternatief verschaffen, waarmee zij bedoelde terugtocht (d.w.z. schrapping van het omstreden artikel) enigszins kan dekken. De vraag is: kan de regering het zich veroorloven om op haar beurt een toegestoken hand te weigeren? Een prestige-dilemma dat zij zich waarschijnlijk had kunnen besparen, wanneer namelijk de heer Roolvink niet eerst het voornemen om „op korte termijn” advies over de werking van de gehele Loonwet aan te vragen had aangekondigd, maar deze adviesaanvraag tegelijk met het indienen van zijn begroting (en met de partiële aanvraag m.b.t. artikel 10) aan de SER had toegezonden. (dR)



Wie zich in het licht van het huidige conflict tussen regering en georganiseerd bedrijfsleven nog eens op de hoogte wil stellen van de pro's en contra's van de Loonwet kan daarvoor te rade gaan bij het artikel van Prof. Mr. H. L. Bakels in *Sociaal Maandblad Arbeid* van maart jl. Bakels plaatst en analyseert de inhoud van en de weerstanden tegen deze wet in historisch perspectief, daarmee een goed overzicht leverend van de naoorlogse loonpolitiek en haar institutionalisering. Bakels acht het besluit van NVV en NKV om niet meer deel te nemen aan het centrale loonoverleg slechts te begrijpen tegen de achtergrond van tien jaar spanningen in de loonpolitiek. De vakcentrales zouden, volgens Bakels, tijdens hun voorafgaande periode van loyale medewerking aan de loonvorming steeds opnieuw de ervaring hebben opgedaan dat de door de regering getrokken grenzen het bedrijfsleven te weinig vrijheid lieten, terwijl anderzijds die grenzen door individuele ondernemers werden doorbroken (zwarte lonen!). Hij acht het begrijpelijk dat de vakbeweging zich niet opnieuw in zo'n ongemakkelijke positie wil laten manoeuvreren. Maar of de huidige positie van de vakbeweging nu wél zo'n makkelijke is... (dR)

De zorgelijke jaren zeventig

Optimistische toekomstverwachtingen behoren niet tot de standaardbagage van Marxistisch getinte economen. Het heeft daarom ook niemand te verwonderen, dat op het in Tilburg gehouden congres over het kapitalisme in de jaren zeventig vele zorgelijke geluiden klonken. De bezorgdheid gold uiteraard minder de conjuncturele situatie van het ogenblik — al heeft die er ook wel mee te maken — dan de meer fundamentele ontwikkelingen van het stelsel in zijn geheel.

Opmerkelijk was wel, dat de diverse sprekers de moeilijkheden op enigszins verschillende gebieden zagen liggen. Voor een deel was dit een gevolg van de keuze van onderwerpen, waardoor aan ieder een speciaal gebied was toegewezen. Anderzijds speelde toch het verschil in benaderingswijze een rol. Ieder probeerde op zijn eigen wijze het fundamentele dilemma van de Marxistische methodologie, te weten de tegenstelling tussen de historische realiteit (empirie) en de abstracte theorie (deductie), te omzeilen.

E. Mandel, die deze fundamentele tegenstelling in zijn lezing aanstipte, verweet Marxisten als Rosa Luxemburg, Hilferding, Kalecki, Sweezy, e.a. slechts „single factor” theorieën te presenteren, waarmee de concrete historische werkelijkheid onmogelijk kan worden gevangen. Daarvoor in de plaats zou men zich simultaan op alle bewegingswetten dienen te baseren. De moeilijkheid hierbij is, dat bewegingswetten pas ontstaan door functionele interactie van een groot aantal variabelen. Zonder model komt men er dan niet meer uit, maar welk model doet recht wedervaren aan de historische realiteit, waarin de strijd om het bestaan vaak grillige vormen aanneemt?

In beginsel heeft Mandel natuurlijk gelijk. De feitelijke scheiding tussen theorie en geschiedenis die, zoals A. Lowe in zijn boek *On Economic Knowledge* heeft aangetoond, met het werk van J. S. Mill zijn beslag kreeg, is hoogst onbevredigend. Men mag echter niet het onmogelijke verlangen. Het zou al een hele verbetering zijn als voor het vak economische geschiedenis in de opleiding van economen een grotere plaats werd ingeruimd, maar daar wil ik het nu niet over hebben.



Wat Mandel wil, blijkt hij in feite niet te kunnen realiseren. Zijn analyse van het kapitalisme blijft steken in een beschrijving van globale tendenties. Uiteraard hanteert hij daarbij bepaalde theoretische concepten, maar dat is op zich niets bijzonders. Geschiedenis bedrijven zonder tot begripsvorming te komen is nu eenmaal niet mogelijk. Voor zover er bij Mandel van een bewegingswet sprake is, blijkt deze te bestaan uit een inductieve speculatie over het optreden van lange golven. Perioden van „overaccumulatie” duren 20 tot 25 jaar en worden daarna afgewisseld door ongeveer even lang durende tijdperken van „onderaccumulatie”. Wie bij deze zienswijze aan Schumpeter (of Kuznets of Ambramovitz) denkt, verneemt van Mandel dat deze schrijvers niet aan een echte verklaring zijn toegekomen. „The basic explanation can only come from the sum-total of all the laws of motion of the capitalist mode of production”. Dat zal dan wel, maar waarom staan wij juist nu aan het begin van een neergaande fase van de golfbeweging, zoals Mandel met klem voorspelt? De aandachtige luisteraar zal op het congres hebben opgemerkt, dat Mandel hiervoor geen andere verklaring weet te bieden dan Marx honderd jaren geleden. Door een stijging van de organische samenstelling van kapitaal (diepte-investeringen) zal bij een constante uitbuitingsgraad (dank zij de militantie van de arbeidersbewegingen) de winstvoet onder druk komen te staan.

In de visie van A. Gorz vloeien de zorgelijke tijden voort uit het feit, dat „capitalism is no longer in a position to make rational use of the productive

forces which it is generating and of promoting social and human progress both in the metropolises and abroad”. Gorz wees daarbij op een aantal factoren, zoals urbanisatie, verslechtering van het natuurlijk leefmilieu, chronische armoede op beperkte schaal ook in het Westen, discrepantie tussen mogelijkheden van de wetenschap en de vigerende technologie, verval van het parlementaire systeem, e.d. Gorz bereikt met deze zienswijze waarschijnlijk een groter gehoor dan Mandel. Toch zullen velen geneigd zijn geweest hem de vraag voor te leggen of al deze euvelen wel op het conto van het kapitalisme geschreven kunnen worden. Een vraag, die nog klemmender wordt door de forse kritiek op het alternatieve systeem: „The economic, political and moral crisis of the Soviet bloc is hopeless and total and represents the most effective antisocialist and counter-revolutionary propaganda”.

Het feit, dat de Sowjet-Unie niet het enig denkbare of bestaande alternatief voor het kapitalisme is, ontslaat Gorz natuurlijk niet van de verplichting om waar te maken, dat de door hem signaleerde verschijnselen een uitvloeisel van het proces van winstmaximalisatie zijn. Aan deze moeilijke kwestie — de analytische verbinding van kwantitatieve en kwalitatieve aspecten — is nog weinig gedaan. Het interdisciplinaire werk van H. Gintis (Universiteit van Harvard) en dat van S. Melman (waaraan op deze plaats reeds eerder aandacht werd besteed, *ESB* van 24 juni 1970) vormen hierop welkome uitzonderingen. Op het congres kwam deze benaderingswijze, ondanks de aanwezigheid van Gintis, om redenen van praktische aard niet aan bod. Dat is op zich minder belangrijk. De hoofdzaak is dat er langs de uitgezette paden wordt verder gewerkt.

Ter vermijding van een mogelijk misverstand nog het volgende. De bovenstaande beschouwing is geen pleidooi voor een substitutie van de kwantitatieve analyse door een kwalitatieve. Ook de kwantitatieve bestudering van het kapitalisme is onmisbaar voor een juist inzicht in het geheel. De bijdragen van J. Valier (Nanterre) en R. Rowthorn (Cambridge, Engeland) bieden hiervoor m.i. echter een beter startpunt dan de beschouwingen van Mandel. Daarover een volgende keer meer:

Th. van de Klundert

Rijnmond en de koppelbazen

I. Een overspannen arbeidsmarkt als zelfvernietigingsapparaat

MR. H. VERSLOOT*

In de klassieke economie is de prijsvorming op de markt het mechanisme waarmee evenwicht tussen effectieve vraag en effectief aanbod wordt bereikt. Op de arbeidsmarkt zou die taak aan de loonvorming moeten toevallen; wij allen zijn er echter van overtuigd dat dit evenwichtsmechanisme voor de arbeidsmarkt zeer onbevredigend werkt. Van de vele redenen vallen te noemen:

a. de traagheid van prijsreacties, omdat het loon niet alleen een evenwichtsfunctie heeft, maar ook een sociale (rechtvaardige beloning, status en waardering).

b. de vergaande uitwerking van mutaties in de loonvoet op alle markten van consumentengoederen; het loon is de grondslag voor het gehele bestedingspatroon.

c. de trage reacties van vraag naar arbeid en aanbod van arbeid op loonmutaties: eenmaal verrichte investeringen blijven vraag naar arbeid uitoefenen, in beginsel zolang niet het zware besluit tot bedrijfsopheffing is gevallen; een eenmaal gekozen beroep (dat is eveneens een lange-termijn-investering) zal ook dikwijls pas in uiterste nood worden opgegeven; nieuw aanbod van arbeid is pas na geruime tijd en na het overwinnen van veel weerstand uit te lokken (scholing, herscholing, migratie, opgeven van status).

Vrije loonvorming is als regulator van evenwicht op de arbeidsmarkt ongeschikt omdat het evenwicht nooit bereikt wordt, grote schommelingen van lange duur worden uitgelokt en daarmee de gehele economie in opschudding wordt gebracht en gehouden. Daardoor is het in het algemeen onmogelijk de evenwichtsprijs proefondervindelijk te bepalen. Zij is bovendien niet berekenbaar, omdat de prijselasticiteiten niet zijn vast te stellen.

Niettemin oefent natuurlijk de loonvoet wel een zekere invloed uit op de arbeidsmarkt. Een te hoog loonpeil leidt, in weerwil van alle vertragingen, uiteindelijk tot het afstoten van werkgelegenheid, of tot het aantrekken van overmatig nieuw aanbod; een te laag loonpeil leidt tot overmaat van werkgelegenheid en een uitblijven van voldoende nieuw aanbod. In feite geldt dit natuurlijk allereerst op de afzonderlijke deelmarkten; het kan als een soort gemeenschappelijke of overwegende karakteristiek ook gelden voor de totale arbeidsmarkt. Ook dus wanneer wij aan het loonpeil niet de taak van marktregulator toebedelen, dan nog blijft het werkzaam als marktverstoorder, als bron van instabiliteit.

De marge tussen loonniveau en evenwichtsniveau

Uit sociale en conjuncturele overwegingen hebben wij sinds

de laatste oorlog volledige werkgelegenheid aanvaard als een der grondslagen van ons nationale beleid. Vanuit de situatie van 1945 betekende dat allereerst het aantrekken van bedrijven en arbeidsplaatsen om de aanwezige en uit Indonesië terugkerende bevolking aan werk te helpen en voorts te voorzien in de behoefte aan werk die uit een sterke bevolkingsgroei moest voortvloeien. Daartoe moest het loonpeil zo stabiel mogelijk gehouden worden en relatief laag, beneden de evenwichtsprijs (waarvan het niveau alleen maar vermoed kan worden) en beneden het internationale niveau. In het algemeen zijn wij er in geslaagd op deze wijze de vraag naar arbeid iets vooruit te laten lopen op het aanbod aan arbeid of er vrijwel mee in de pas te laten blijven: lichte overspanning wisselde met lichte werkloosheid, bij een gestadig en meestal rustig toenemend loonpeil. Men mocht aannemen dan dit juist onder de evenwichtsprijs bleek te liggen, daar het geen overmatige vraag naar arbeid opriep, en men kon trachten deze verhouding tot het vermoedelijke evenwichtsniveau te handhaven, door de loonsverhogingen af te stemmen op de produktiviteitsvermeerdering.

Dat het loonpeil niet al te ver afweek van het evenwichtsniveau scheen ook te mogen worden afgeleid uit het feit dat er stevige acquisitie-arbeid verricht moest worden om voldoende industrievestiging uit te lokken. De verruiming van de werkgelegenheid is in de naoorlogse jaren beslist niet vanzelf uit de blauwe lucht komen vallen, en de dikwijls niet al te riante vestigingsplaatsfactoren in allerlei werkloosheidsgebieden bleken niet gemakkelijk door het relatief lage loonpeil gecompenseerd te worden.

Achteraf bezien is dat uiteraard niet zo verrassend: onder de vestigingsplaatsfactoren zijn loonpeil, arbeidsaanbod en arbeidsrust het meest onderhevig aan verandering op korte termijn; voor- en nadelen van geografische en infrastructurele aard zijn veel duurzamer. Zij zullen dus ook bij vestigingsbesluiten een zwaarder gewicht in de schaal leggen. De ervaringen bij het aantrekken van nieuwe bedrijven zijn daardoor niet zonder meer te hanteren als een aanwijzing hoever het loonniveau van het evenwichtsniveau verwijderd is.

Dat men de marge echter niet groot schatte, is begrijpelijk, en begrijpelijk is ook de ontsteltenis toen in 1964 en

* De heer Versloot is directeur van het Gemeenschappelijk Administratiekantoor te Vlaardingen en lid van de Eerste Kamer voor de Partij van de Arbeid.

1965, na enige jaren van grote, zij het dikwijls regionale overspanning in een aantal bedrijfstakken, het loonpeil met grote sprongen steeg, en met name de internationale achterstand sterk werd ingelopen. De angst voor doorkruising van het evenwichtsniveau en het ontstaan van werkloosheid besprong haast alle economen. De werkloosheid ontstond echter niet; in het algemeen bleek het evenwichtsniveau dus hoger gelegen te hebben dan men had durven verwachten. Sommige regionale arbeidsmarkten bleven onverminderd tekenen van overspanning tonen.

Nu, in 1970, zijn wij wéér zover. De loonontwikkeling, die haar uitgangspunt vindt in de arbeidsmarkt van het Rijnmondgebied, dreigt een omvang aan te nemen, waarbij ieder die de gangbare economische inzichten en verwachtingen deelt angstig de adem inhoudt. Men schrijft die ontwikkeling toe aan de slechtheid der koppelbazen, de begerigheid der werknemers, de ongedisciplineerdheid van de werkgevers, het stoken van linkse agitators en profijtzoekers, de slechte communicatie binnen de vakbonden. Dat is allemaal natuurlijk waar en dagelijks waar te nemen door iedereen die zich in dit veld beweegt, maar het zou een al te oppervlakkige analyse zijn, als zij blijft steken in de toevallige samenloop van zoveel fouten van anderen, zonder de gebreken van het systeem te onderkennen, dat al deze „fouten” oproept en er de speelruimte aan geeft. Die structuurfout is, dat wij over geen enkel middel blijken te beschikken om een overmatige vraag naar arbeid in te perken, integendeel, dat onze maatschappelijke structuur ertoe leidt dat onverminderd vraag naar arbeid permanent wordt opgewekt, aangelokt en geconcentreerd in een toch al reeds jarenlang overspannen regionale arbeidsmarkt.

De overspanning op de arbeidsmarkt in het Rijnmondgebied bestaat al sinds het einde van de jaren vijftig. In 1969 vertoonde die markt een beeld, dat als volgt globaal in cijfers kan worden weergegeven, uitgaande van de gegevens, opgenomen in de *Schets ruimtelijke structuur* van het Openbaar Lichaam Rijnmond, aangevuld en gecorrigeerd met gegevens van de gewestelijke arbeidsbureaus in het Rijnmondgebied:

	absoluut	in % autochtone beroepsbevolking
beroepsbevolking autochtoon	408.000	100
buitenlandse gastarbeiders	+ 9.000	2,2
	417.000	102,2
daarvan werkloos	- 2.000	0,5
	415.000	101,7
forensensaldo	+ 35.000	8,6
zwerfforensen	+ 15.000	3,7
	465.000	114,0
bezette arbeidsplaatsen	465.000	114,0
openstaande geregistreerde vraag	12.000	3,0
openstaande niet-geregistreerde vraag (naar schatting)	8.000	2,0
arbeidsplaatsen waarvoor is geïnvesteerd	485.000	119,0

De gastarbeiders vormen een principieel tijdelijke, onberekenbare voorziening; of die bron blijft vloeien hangt

Grote werkgevers over de f. 400:

„we are concerned”

Bols is „Koninklijk” geworden:

op elke fles voortaan een Kroonkurk

Syrië-Jordanië:

stookolie

Udink:

minister voor ontwikkelings- en saneringshulp

(ongecorrigeerd)

af van de economische ontwikkeling in het thuisland, van de concurrentie van buitenlandse arbeidsmarkten om dit ultra-mobiele aanbod, en tenslotte ook nog van factoren van buitenlandse politieke aard. Onder het forensensaldo is een gedeelte, waarvoor bijna hetzelfde geldt; met name zal hun woonregio streven naar het aantrekken van concurrerende werkgelegenheid. Van het totale aantal arbeidsplaatsen waarvoor ondernemers geïnvesteerd hebben (119% van de regionale beroepsbevolking) blijft dus 5/119 (= 4,2%) onbezet en is circa 6/119 (= 5,0%) slechts gebrekkig bezet: een overspanning van 11 op de 108 aan beschikbaar aanbod, of van 11 op de 119 aangevraagde arbeid (waarvan ± 5 op de 119 geheel leeg blijft).

Per bedrijfstak is dit beeld niet op vergelijkbare manier te detailleren; er zijn echter wel markante verschillen te signaleren:

1969	metaalsector	gehele regio
totale beroepsbevolking (inclusief forensen)	63.600	467.000
werkloos	400	2.000
bezette arbeidsplaatsen	63.200	465.000
Openstaande geregistreerde vraag:		
absoluut	6.900	12.000
uitgedrukt in % van bezette arbeidsplaatsen	11,0%	2,6%
uitgedrukt in % van autochtone beroepsbevolking	12,5%	3 %

Een gelijke schatting voor de niet-geregistreerde openstaande vraag, leidt tot het vermoeden dat in de metaalsector ongeveer 18/118 (ruim 15%) van de arbeidsplaatsen waarvoor geïnvesteerd is, geheel onbezet blijft tegenover 4,2% voor alle bedrijfstakken samen.

Bij deze verhoudingen wordt de spanning als ontwrichtend ervaren. Werkgevers, die in nieuwe bedrijven f. 100.000

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

of meer per arbeidsplaats hebben geïnvesteerd, staan onder hoge druk in hun streven om deze lege plaatsen zo goed mogelijk te bezetten. De relatief dure import van langeafstands pendelaars en gastarbeiders slaagt blijkbaar maar ten dele, en men is algemeen gevluht in het opvullen van de lege plaatsen met hulp van koppelbazen.

Het koppelbazensysteem als economisch mechanisme

Daarmee is een eigenaardig economisch mechanisme geïntroduceerd, dat tot een oplossing zou kunnen leiden als het elders wonende werknemers naar dit gebied zou kunnen trekken, of als het ertoe zou leiden dat in een duurzame personeelsbehoefte werd voorzien door opeenvolgende tijdelijke arbeidsoverschotten in andere bedrijven. In de jaren vijftig heeft het koppelbazen-systeem het eerstgenoemde effect ook wel opgeleverd. Het merendeel van de afgelopen tien jaren echter heeft het geheel anders gefunctioneerd. In feite kwam het neer op een uit de theorie van de marketing bekende methode: verschaf een op zichzelf algemeen bruikbaar produkt door enkele bijzondere toevoegingen, waaronder bijv. de verpakking, een zelfstandig deel van de markt. Het produkt is in dit geval arbeidskracht, de verpakking ligt in de juridische vormgeving als tijdelijke relatie tussen ondernemer-inlener en koppelbaas-quasi werkgever. De zelfstandigheid van het aldus geïsoleerde deel van de arbeidsmarkt scheen te blijken uit de prijs-(i.c.: loon-)vorming. Met name onder de geleide loonpolitiek was het op deze manier mogelijk het hoge grensnut der laatst-toegevoegde arbeiders uit te laten monden in hoge zwarte lonen zonder strafrechterlijk gevaar voor de eigenlijke ondernemer en met bijzonder geringe aangrijpingspunten voor strafrechterlijke sancties bij de wat schimmige ondernemersfiguur die zich als koppelbaas opwierp. Zodoende konden bedrijven waar de laatst toegevoegde arbeider een hoog grensnut had de „zwarte piet” van de lege arbeidsplaatsen zoveel mogelijk toespelen naar ondernemingen met lage grensnuttigheden, en kon zelfs onder een geleide loonpolitiek als instrument voor het realiseren van volledige werkgelegenheid de allocatiefunctie van de vrije marktprijs voor een deel worden vervuld.

Voorwaarde daartoe is dan echter wel dat de beide zo geschapen onderdelen van de arbeidsmarkt, de gewone en de koppelbazenmarkt, zo goed mogelijk gescheiden blijven. Strikt economisch gesproken, alleen uitgaande van het loonpeil als incentive voor het aangaan van arbeidsovereenkomsten, zou een dergelijk gescheiden blijven der beide marktdelen onbegrijpelijk zijn: iedere werknemer die uit het ene, volbezette deel van de gewone markt wordt lokt door het hoge loon zou overstappen naar de koppelbazenmarkt, schept immers tegelijk de behoefte aan een additionele inleen-arbeider. Hij laat een lege plaats achter, die niet vanuit enige reserve op de gewone arbeidsmarkt gevuld kan worden en die dus automatisch, zij het wellicht na enige opschuivingen, als additionele vraag op de koppelbazenmarkt verschijnt. Als er geen andere factor in het spel was, zou de hoge grenswaarde der ingeleende arbeiders in inlenende bedrijven niet alleen op de koppelbazenmarkt tot een hoog loon leiden maar vrijwel onverminderd moeten doorwerken op de gewone arbeidsmarkt. De drempel die aldus tussen beide marktdelen blijkt te bestaan, is psychologisch van aard: het tijdelijke en onzekere dienstverband van de inleenarbeider en de hogere mobiliteit is voor velen een nadeel. Een soortgelijk nadeel lag in de onwettigheid van het genoten loonvoordeel. Beide nadelen tezamen

leidden tot een sociale zelfselectie, waardoor zowel de koppelbazen als de voor hen werkende arbeiders tenslotte grotendeels voortkomen uit de zelfkant van resp. de ondernemerswereld en de werknemerswereld, waarmee een derde nadeel de drempel tussen beide marktdelen gaat verhogen.

In dit schijnbaar tamelijk stabiele patroon ligt een aanmerkelijke instabiliteit verborgen: de zuigkracht van het hogere loon voor gelijkwaardige arbeid en de frustratie bij het ontmoeten van de zuiver psychologische drempel. Die instabiliteit neemt toe met het verstrijken van de tijd, met de hoogte van het loonverschil en eveneens met het verlagen van de drempel tot overschrijdbare waarden (hoe moeilijker de drempel te overschrijden is, hoe minder aantrekkelijk de overweging van zo'n besluit is, en dus ook hoe minder emotionele energie daarbij betrokken is).

Het verstrijken van de tijd is daarbij een zelfstandige factor van toenemende instabiliteit, omdat een duurzaam blijvend loonverschil niet alleen meer bekendheid (en dus effect) krijgt, maar ook aan aantrekkelijkheid wint, en omdat de psychische nadelen door een voortgezette gewinning afslijten.

Het feit dat in het Rijnmondgebied de overspanning niet alleen aanwezig bleef, maar zelfs toenam onder indrukwekkende aankondigingen van een beleid dat deze overspanning tot extreme verhoudingen wil bevorderen, versnelde de werking van de tijdsfactor aanzienlijk, met name op het punt van de gewinning. De grenswaarde en het loonpeil op de uitlenersmarkt bleven, ook relatief, sterk stijgen. De geleide loonpolitiek — en daarmee de onwettigheid van deze loonvorming — verdween. Het georganiseerde bedrijfsleven bleef steken in vage kreten over de koppelbazen, omdat met name de sterke werkgevers meenden deze vorm van arbeidsmarkt (ten koste vooral van de zwakkere bedrijven) niet te kunnen missen. Tegelijkertijd werd de verpakking, die het produkt op de deelmarkt zou moeten onderscheiden van het produkt op de gewone markt, steeds dunner en doorzichtiger: in feite staan uitgeleende arbeiders jaren in het bedrijf van hun inlener, dikwijls op dezelfde plaats die zij vroeger reeds in zijn rechtstreekse dienst innamen. Hun mobiliteit is niet groter, hun maatschappelijke zekerheid de facto weinig geringer dan die van gewone arbeiders. Daarnaast verschijnen arbeiders in de bedrijven, die voor iedereen zichtbaar de nodige kwaliteit en scholing missen, maar voor dit produkt en voor de fictieve nadelen die zij op zich nemen een bijzonder hoog loon verwerven.

Dat alles heeft nu geleid tot de situatie dat, op hetzelfde moment dat het grensnut en het loonpeil op deze kunstmatige deelmarkt opgelopen zijn tot ver boven hetgeen waarschijnlijk het evenwichtsniveau van de totale markt is, de dam tussen beide markten doorbreekt. De op de gewone markt achtergebleven arbeiders eisen het hoge loon dat zich op de deelmarkt ontwikkeld heeft; zij eisen het met een jaren lang opgekropte emotie. Zij eisen het met des te meer klem, omdat er bij weigering maar een kleine, zinloze stap nodig is om dat loon toch te krijgen: inschrijving in het slordige kladboekje van de koppelbaas inplaats van in de nette kaartsystemen van de personeelschef.

Ter illustratie enkele cijfers: in het bedrijf van een mij bekende, redelijk bonafide uitlener blijkt de helft van de werknemers jonger dan 30 jaar te zijn. De gemiddelde leeftijd is 31, ongeveer tien jaar jonger dan in een evenredig opgebouwd bestand. Slechts 3% woont buiten de regio. Van het totale bestand is de helft meer dan 1½ jaar onafgebroken werkzaam bij dezelfde inlener: gemiddeld staat men nu al 2½ tot 3 jaar op dezelfde plaats. „Tewerk-

stellingen" van zes tot tien jaar achtereenvolgend komen voor, en dat er geen nog langduriger plaatsingen te zien zijn, ligt aan het feit dat deze gehele ontwikkeling nog maar nauwelijks tien jaar oud is.

De vraag rijst waarom deze schijnwereld is blijven bestaan na het einde van de geleide loonpolitiek en waarom het loonpeil zijn allocatiefunctie niet zonder meer heeft hernomen. Het antwoord is dat alleen de *formele* leiding van de overheid grotendeels is weggefallen. Gebleven is — terecht natuurlijk — het nastreven van de volledige werkgelegenheid, met daaraan noodzakelijk verbonden een beleid van loonbeheersing, nu echter niet meer door de overheid, maar door de institutionele partijen op de arbeidsmarkt. De uit het midden van de jaren zestig overgebleven indruk was dat de overheidsleiding te angstvallig was geweest en het loon veel te ver onder het evenwichtsniveau had gehouden. Daardoor was niet alleen de welvaartsstroom van de werknemers te gering gebleven en het consumptieve draagvlak van onze economie te smal gehouden, maar het had ook de geloofwaardigheid van de bondsbestuurders in de ogen van hun leden geschaad. De forse loonstijging herstelde hun prestige enigszins en zij hadden de hoop dat hun praktische Fingerspitzengefühl hun, elk in de eigen bedrijfstak, in staat zou stellen beter dan de overheid en met verdeeld en dus kleiner risico het natuurlijke loonpeil te benaderen. Maar dan natuurlijk wel aan de veilige kant, want geen zichzelf respecterende bestuurder van een bonafide vakorganisatie zal, tot welke prijs ook, de geschiedenis willen ingaan als een speculant, door wiens foute gok werkloosheid was ontstaan. Nu dan inderdaad de overheidscontrole sterk afgenomen is, staan de vakbonden aan hun zijde van de arbeidsmarkt in een moeilijk dilemma: zij moeten, beter dan de overheid deed, tegemoetkomen aan de eisen van hun leden voor zover die economisch mogelijk en dus gerechtvaardigd zijn, maar tegelijk is ook op hen de taak komen te rusten om te raden waar zich de rode streep bevindt, en daarbinnen te blijven. De veiligheidsmarge wordt dan liever toegepast ten opzichte van de rode streep (het lange-termijn belang der leden) dan ten opzichte van de directe wensen der leden op korte termijn: dat levert een ingebouwde neiging op tot paternalisme, afremming van democratische besluitvorming, en misverstand; en het levert een ingebouwd aangrijpingspunt op voor de alom onder ons aanwezige onruststokers.

Aan werkgeverszijde is het nog wat gekker, maar wel gemakkelijker: de werkgeversorganisatie streeft van nature naar een laag officieel loonpeil, waarmee zij haar zwakste leden beschermt, de noodzaak tot snelle technologische veranderingen vermindert, het investeringsklimaat begünstigt en de rentabiliteit van het kapitaal verhoogt. Een bijzonder gunstig en weinig conflicterend complex van resultaten. Haar individuele leden komen te staan voor het probleem van een overspannen arbeidsmarkt, maar zullen dit nooit aan hun organisatie verwijten, integendeel. Het relatief lage loonpeil immers opent een des te grotere marge om met onofficiële loonverschillen een eigen wervingscampagne te starten; deze vrijheid is, zelfs als zij weinig kansen op succes biedt, op zichzelf al aantrekkelijk. Bovendien ondermijnen dergelijke campagnes het prestige der werknemersbonden; er zijn niet al te veel werkgevers die dat als een nadeel beschouwen dat hen van zwarte lonen moet weerhouden.

Ook zo'n soort „vrij loonbeleid" is dus in elk geval restrictief van aard, en onder omstandigheden misschien nog wel eens wat restrictiever dan een door de overheid



„lege arbeidsplaatsen"

gevoerde geleide loonpolitiek. De CAO heeft de loonregeling vervangen, maar het loon bleef relatief laag en het evenwichtsniveau bleef onzichtbaar. Zo ook bleef de mogelijkheid dat de overspanning snel zou toenemen, het evenwichtsniveau zich dus ook (zij het in het donker) snel zou verplaatsen, en voorts dat op een schijnbaar geïsoleerde koppelbazenmarkt de grenswaarde sneller ging stijgen dan de toevloed van uit de gewone markt overstappende arbeiders. Zo ook blijft dus tenslotte de mogelijkheid dat die grenswaarde tezamen met het werkelijk vrij gevormde koppelbazenloon een stuk boven het evenwichtsniveau van de gehele regionale markt kan zijn uitgelopen. Of het zo is kan niet zonder levensgevaarlijke experimenten worden vastgesteld.

Het een en het ander leidt tot de conclusie dat een arbeidsmarkt, die langdurig overspannen is en dus reeds geruime tijd werkt op een loonpeil dat tamelijk ver onder het evenwichtsniveau ligt, een uitermate onstabiele zaak is. Met name het ontstaan van een „zwarte" (lees: vrije) koppelbazenmarkt leidt ertoe dat de overspanning gaat functioneren als een economische tijdbom, als een ingebouwd zelfvernietigingsmechanisme met een onbekende en niet af te stellen vertragingfactor. Op de vraag hoe deze instabiliteit vermindert en beheerst kan worden zullen wij in het tweede en laatste deel van deze beschouwing ingaan; deze zal in een der eerstvolgende nummers van ESB worden afgedrukt.

H. Versloot

Een Nederlandse Ziekenhuisbank

Aanvullende kanttekeningen

DR. L. P. DE JONG*

In *ESB* van 2 september 1970 treft men een pleidooi aan van Drs. A. L. van Oyen voor een Nederlandse ziekenhuisbank.

De vraagstelling naar de betekenis van een centraal financieringsinstituut ten behoeve van het ziekenhuiswezen naar het voorbeeld van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten (BNG), zoals deze kortgeleden door Mr. W. Scholten in de Tweede Kamer der Staten-Generaal is gedaan, is bijzonder zinvol. De toenemende leningsactiviteit van de ziekenhuizen en de prijsopdrijvende invloed die daarvan uitgaat geven tot die vraagstelling reeds voldoende aanleiding. De kanttekeningen die Van Oyen plaatst bij zijn pleidooi voor een Nederlandse Ziekenhuisbank gaan op de vraagstelling echter zo weinig in, dat een aanvulling dringend gewenst is.

Op de eerste plaats dient o.i. de vraag gesteld te worden, of een vergelijking van de ziekenhuizen met de situatie van de Nederlandse gemeenten mogelijk is en vervolgens, of naar analogie van de BNG een Ziekenhuisbank denkbaar is.

In de Nederlandse situatie zijn de ziekenhuizen voor circa 85% particuliere instellingen, privaatrechtelijk gefundeerde bedrijfshuishoudingen, welke in het geheel niet worden gesubsidieerd en ook in juridische zin verplichtingen kennen zoals de normale, zelfstandige bedrijfshuishouding die kent. Een directe financiële relatie met de overheid is niet aanwezig.

De situatie van de Nederlandse gemeenten, zijnde publiekrechtelijke lichamen met directe financiële banden met de centrale overheid, verschilt fundamenteel met die van de ziekenhuizen. Een gevolg hiervan is dat de BNG macht en aanzien ontleent aan de publiekrechtelijke status van de gemeenten. Een belangrijke implicatie daarbij is, dat de belegger van de overheid garanties ontvangt m.b.t. de rente- en aflossingsverplichtingen.

Voor een Nederlandse Ziekenhuisbank blijft er sprake van een strikt particuliere activiteit, met alle beperkingen van dien, zo lang de centrale overheid niet bereid is allesomvattende garanties te verstrekken. Het bereiken van deze laatstgenoemde situatie is moeilijk denkbaar en waarschijnlijk niet eens wenselijk.

Het oordeel omtrent het al dan niet wenselijke van een Ziekenhuisbank wordt o.i. bepaald door de functie die deze bank zou moeten vervullen. Een vergelijking met de functie van de BNG doet inzien dat er voor de BNG sprake is van financieringsactiviteiten welke er op gericht zijn kapitaalinvesteringen te realiseren en de financiële gevolgen daarvan over langere tijd te spreiden. In het geval, dat de permanent aanwezige activa in overwegende mate met vreemd vermogen gefinancierd worden — zoals in de sector gezondheidszorg het geval is — is er noodzakelijk sprake van een frequente leenactiviteit, welke nodig is om op aange-

gane leningen te kunnen aflossen. Enerzijds volgt hieruit, dat de kosten, rente en emissiekosten aanmerkelijk hoger zijn dan bij een financiering uit eigen vermogen het geval is. Er is met andere woorden in de ziekenhuisorganisatie geen sprake van een mechanisme — zoals bij de gemeentefinanciering het geval is — waarbij voor de aflossingsverplichtingen ook andere middelen ter beschikking komen, zoals bijv. subsidies.

In wezen is de bij sommigen gevoelde behoefte aan een centrale financiering voor het ziekenhuiswezen dan ook te zien als een teken dat het financieringsbeleid van het ziekenhuiswezen heeft gefaald. Het financieringsbeleid heeft gefaald, omdat waardewijzigingen van produktiemiddelen, inflatiegevolgen, onzekerheidsinvloeden en de invloed van groeiproblemen steeds, en ten onrechte, uit het ziekenhuistarief zijn gehouden. Daardoor is er sprake van een situatie waarbij lasten op rekening van het ziekenhuis zijn gebracht, waar een sociaal-economische verbijzondering ware aangewezen¹. De functie die het eigen vermogen in de bedrijfshuishouding vervult is voor het ziekenhuiswezen in ernstige mate ondergraven. Sterker nog, door de invloed van de onvermijdelijke leenactiviteit zijn het de instellingen van gezondheidszorg geworden, die de rentevoet van leningen steeds verder opdrijven. Bij het ontbreken van voldoende eigen vermogen zullen de leningsvoorwaarden ook in prijs kunnen worden verzwwaard, indien van (overheids)garantieregelingen geen gebruik wordt gemaakt. De bedrijfshuishouding aanvaardt bovendien extra onzekerheden, naarmate een relatief groter deel van de vermogensbehoefte met vreemd vermogen wordt gefinancierd. De continuïteit en de prijs van de dienstverlening worden dan afhankelijk gesteld van de mogelijkheid in de onzekere toekomst voldoende financieringsmiddelen tegen aanvaardbare rentevoet te kunnen verkrijgen.

De steeds stijgende rentekosten in het tarief van de dienstverlening worden op lange termijn teruggedrongen, indien de functievervulling van het eigen vermogen meer kansen worden geboden. In verband met de hier genoemde factoren moet dan ook worden aangedrongen op maatregelen, die het bij de particuliere instellingen van gezondheidszorg aanwezige structurele tekort aan risicodragend vermogen opheffen. Daar aandelenvermogen niet kan worden verkregen zullen besparingen uit hoofde van hogere premie-afdrachten hierbij van het grootste belang zijn. Een overmaat aan eigen vermogen moet worden ver-

* De heer De Jong is Directeur Algemene Zaken van het St. Antonius Ziekenhuis in Utrecht.

¹ Zie Dr. L. P. de Jong: *Financiering van de gezondheidszorg als bedrijfseconomisch probleem*, in „Maandschrift Economie”, aflevering 10, juli 1970.

meden. Dit laatste niet zozeer, omdat een overmaat tot overtollige investeringen zou kunnen leiden — men kan ook royaal vreemd vermogen opnemen om een stootje te kunnen opvangen — doch om een onnodig renteverlies te kunnen voorkomen. Steeds zal voor de bepaling van de gewenste omvang van het eigen vermogen de situatie van de afzonderlijke bedrijfshuishouding moeten worden bezien, waarbij het aspect van de functievervulling kritisch in het oog moet worden gehouden.

Bovenstaande factoren zijn o.i. meer bepalend voor de hoogte van de rentevoet dan de incourantheid van de ziekenhuisobligaties waarnaar Van Oyen verwijst. De prijs van het vermogen wordt bepaald door het vertrouwen dat men in het financieringsbeleid van een bedrijfshuishouding kan hebben. Voor het ziekenhuiswezen is een gezonde functie van een centrale bank niet aan te geven, zolang die functie moet worden ontleend aan een uit de hand gelopen financieringsprobleem. De steeds toenemende behoefte aan eigen vermogen is voorts niet in overeenstemming te brengen met een jaarlijkse afdracht van een deel der zelfstandig verkregen inkomensstroom aan een centrale financieringsinstelling. Men heeft bij een dynamische voortbrenging behoefte aan meer geldmiddelen dan men aan een centraal fonds afdraagt. Tegen die afdracht zullen dan ook ongetwijfeld bezwaren rijzen. Een centraal investeringsfonds veroorzaakt op bovenvermelde gronden extra werk, extra kosten en onnodige onrust.

Indien in de behoefte aan permanent vermogen op adequate wijze wordt voorzien, zijn mogelijkheden opgesloten in een Garantiefonds. Dit fonds beperkt zich bij een doelgerichte opzet tot het vervullen van een garantiefunctie voor de door de afzonderlijke instellingen op te nemen gelden, welke nodig zijn om de *niet*-permanente vermogensbehoefte te financieren. In het laatste geval kan het fonds van relatief beperkte omvang zijn. De oprichting van een participatiemaatschappij, gericht op het verkrijgen van *niet*-permanent vermogen, waarin én overheid én particulier initiatief deelnemen, lijkt nog meer in overeenstemming met de doelstelling van de dienstverleningsactiviteit.

L. P. de Jong

Naschrift

Wij zijn Dr. De Jong dankbaar voor zijn waardevolle bijdrage aan de gedachtenvorming over de financiering van particuliere ziekenhuizen. De waarde ervan is vooral daarin gelegen dat hij deze materie bekijkt uit de interne, bedrijfseconomische gezichtshoek, nadat wij het probleem benaderd hadden van het externe, sociaal-economische standpunt, in casu dat van de kapitaalmarkt en de beleggers.

De Jong meent dat het rendementsverschil tussen ziekenhuisleningen en die van de BNG meer voortkomt uit het in ons artikel sub 2 genoemde verschil in soliditeit van de debiteuren dan uit een geringere courantheid van hun obligaties. Dit punt verdient een nader onderzoek. Het is bij de effectenhandel genoegzaam bekend, dat ziekenhuisobligaties minder courant zijn, en de effectenbeurs mag grillig zijn in de koersvorming van aandelen in de short run, bij obligaties treffen we een duidelijker te herkennen rationeel verband. Het is niet waarschijnlijk dat beleggers geen compensatie zouden eisen voor de geringe mate van

verhandelbaarheid van ziekenhuisobligaties. Het verschil in rentevoet zal stellig mede daarop berusten.

Dat sluit echter geenszins uit dat een deel van de hogere rentevoet te verklaren zou zijn uit andere omstandigheden, bijv. uit een tekort aan soliditeit. De soliditeit van een debiteur kan o.a. steunen op:

- a. een groot eigen vermogen;
- b. de geringe risico's die de debiteur met zijn activiteiten loopt;
- c. een constante inkomensstroom;
- d. een de jure of de facto borgstelling van een andere, financieel solide partij, bijv. de overheid.

De stichtingen die ziekenhuizen exploiteren ontberen in de meeste gevallen een eigen vermogen van aanzienlijke omvang. De Jongs betoog spitst zich erop toe dat hij hierin graag verandering gebracht wil zien. Hier is veel voor te zeggen, want een eigen vermogen is niet alleen t.a.v. de crediteuren, maar ook voor elke huishouding zelf een gerieflijk bezit. Zijn gedachte dat bij financiering met vreemd vermogen „rente en emissiekosten aanmerkelijk hoger zijn dan bij financiering uit eigen vermogen het geval is”, is zonder twijfel juist t.a.v. de emissiekosten, maar de juistheid ervan moet betwijfeld worden m.b.t. de rente. Het eigen vermogen is uiteraard niet kosteloos. Daarvoor moet in de kostprijs immers een rente worden geïmputeerd op een voet die overeenkomt met een externe rentevoet. Een te lage rentevoet op het eigen vermogen berekenen leidt tot kapitaalverspilling. De emissiekosten bedragen bij grote leningen echter wel een beduidend lager percentage dan bij kleine. Op dit punt geeft een Ziekenhuisbank dus besparing t.o.v. de huidige situatie.

Met „waardestijging van produktiemiddelen, inflatiegevolgen, onzekerheidsinvloeden en de invloed van groei-problemen” wordt iedere bedrijfshuishouding geconfronteerd. De fiscus staat afschrijving op basis van vervangingswaarde niet toe. Afgezien van uitzonderingen ontvangen bedrijven geen overheidssubsidie of -garantie, terwijl de prijsbeheersing ook voor bedrijven stringent is. Dit punt is dus niet significant voor ziekenhuizen. Hoogstens kan De Jong dus bedoelen dat de prijspolitiek door de overheid t.a.v. deze medische sector nog rigoureuzer is gevoerd dan t.o.v. de ondernemingen. Indien dit het geval is, kan daarop terecht kritiek worden uitgeoefend.

Dat beleggers hun eisen van rentevergoeding verzwaren omdat ziekenhuizen onvoldoende eigen vermogen hebben, met andere woorden niet voldoende solide worden geacht, lijkt in strijd met de feiten. In het door insiders in de effectenwereld geredigeerde blad *Beleggers-Belangen* stelde men op blz. 1015 van de jaargang 1969: „U vraagt of ziekenhuisleningen voor 100 pCt. solide zijn? Dat is inderdaad het geval, omdat de verpleegprijs van een ziekenhuis steeds wordt betaald en de ziekenhuizen *in feite* onder overheids-garantie staan”. Op andere plaatsen in dat tijdschrift (o.a. jaargang 1967, blz. 129) wordt een zelfde vertrouwen in de soliditeit van ziekenhuisobligaties geuit. Ook elders in de beleggerswereld hebben wij geluiden van dezelfde soort vernomen. Dit standpunt is te begrijpen als wij bedenken dat afwezigheid van een aanzienlijk vermogen kan worden gecompenseerd door het feit dat de bedrijfsrisico's gering zijn en de inkomensstroom constant en geseceureerd is. Uit dien hoofde kunnen particuliere public utilities, bijv. in de Verenigde Staten, een veel groter deel van het te investeren vermogen opnemen in de vorm van leningen dan andere bedrijven.

Overheidsgarantie is de jure niet aanwezig bij ziekenhuisleningen, maar de facto mag het uitgesloten worden geacht dat de overheid een gedragslijn zal volgen waardoor zij het mogelijk maakt en toestaat dat particuliere ziekenhuizen wegens insolventie moeten sluiten. Het ten opzichte van al die ziekenhuizen gevoerde beleid is uniform, zodat insolventie binnen een niet al te lang tijdvak voor alle of minstens vele ziekenhuizen zou optreden, waarna faillissement en sluiting en masse zouden volgen. Dit zou absurd zijn. Zou bij een bepaald ziekenhuis een wanbeleid worden gevoerd, dan is dat uiteraard een andere zaak.

Het verbaast ons bij De Jong te lezen dat bij de BNG „de belegger van de overheid garanties ontvangt m.b.t. de rente en aflossingsverplichtingen”. Noch uit prospectussen, noch uit de statuten is dit ooit gebleken. Daarom hebben wij over dit punt inlichtingen ingewonnen bij de BNG, waar men ons verzekerde dat een dergelijke garantie niet bestaat, hetgeen uiteraard geen beletsel is om het volste vertrouwen te stellen in leningen van die debitrice. Maar evenals bij ziekenhuizen bestaat ook hier de jure geen overheidsgarantie.

Een vraag is of de overheid gezien de sociale betekenis der ziekenhuizen bereid zou zijn een garantie te geven voor leningen van een Ziekenhuisbank, of zou willen participeren in het aandelenkapitaal, wat misschien de status der bank ten goede zou komen. In bijzondere gevallen heeft de overheid al meer garanties gegeven t.a.v. particuliere ondernemingen.

Door inschakeling van een Ziekenhuisbank neemt de soliditeit van de debitrice voor de obligatiehouder in elk geval iets toe. Het risico van insolventie door wanbeheer van een individueel ziekenhuis is door tussenschakeling van zo'n bank voor de obligatiehouder gereduceerd.

Dat de prijs van het vermogen niet uitsluitend wordt bepaald door „het vertrouwen dat men in het financieringsbeleid van een bedrijfshuishouding kan hebben”, is in ons artikel van 2 september jl. reeds aangetoond. De termijn waarvoor wordt geleend en de mate van courantheid spreken duidelijk mee.

De zin van een centrale bank voor het ziekenhuiswezen is gelegen in het verminderen van emissie- en rentekosten en daardoor van de verpleegprijs der ziekenhuizen, niet in het uit de hand lopen van het financieringsprobleem. Ook toen de leningsactiviteit in deze sector nog gering was, bestond immers reeds eenzelfde verschil in rentevoet met andere leningen (zie onze tabel in *ESB* van 2 september 1970).

De „jaarlijkse afdracht van een deel der zelfstandig verkregen inkomensstroom aan een centrale financieringsinstelling”, waarvan De Jong spreekt, hoeft bij het werken via een ziekenhuisbank niet groter te zijn dan wat op leningen van de individuele ziekenhuizen aan rente en aflossing moet worden betaald. De quintessens van zijn bezwaar uit dien hoofde ontgaat ons dan ook. Aan de extra kosten hoeft niet zwaar getild te worden. De kosten van de BNG bedragen 0,02% van het bedrag der uitstaande leningen. Dat een bank überhaupt een instelling zou zijn die „onnodige onrust” veroorzaakt, lijkt een weinig zekelijke bewering. Er zijn nu bij de leningen óók banken ingeschakeld waarmee de ziekenhuizen contact moeten onderhouden. Om verlaging te bewerkstelligen van de rentemarge hoeft een ziekenhuisbank beslist niet in alle opzichten te handelen gelijk de BNG. Slechts op het punt van verlaging van de rente- en emissiekosten door bundeling der leningen hoeft er overeenkomst te bestaan.

De in de slotzin door De Jong gesuggereerde participatie-



Mededelingen

Prof. Pen en de inkomensverdeling

Prof. Dr. J. Pen komt naar Rotterdam om te spreken en te discussiëren over het onderwerp:

INKOMENSVERDELING

Deze door Panta Rei (Kring van Afgestudeerden der N.E.H.) georganiseerde en voor iedereen toegankelijke bijeenkomst zal plaatsvinden op donderdag 1 oktober a.s., des avonds om 7.30 uur in zaal C 6 van de Nederlandse Economische Hogeschool, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam-3016.

maatschappij is helaas niet duidelijk uit de verf gekomen. Onder een participatiemaatschappij verstaat men gewoonlijk een maatschappij die deelneemt in het eigen vermogen van ondernemingen en dat lijkt hier juist niet de bedoeling te zijn.

Ondanks enkele kritische noten die wij moesten plaatsen, achten wij de „aanvullende kanttekeningen” van De Jong bijzonder waardevol. Het belangrijkste punt is ongetwijfeld zijn pleidooi voor vergroting van het eigen vermogen van de stichtingen en daar valt wellicht veel voor te zeggen. Of de overheid hiertoe wil bijdragen door de tarieven te doen aanpassen en hogere premieafdracht van de fondsen (alsmede een hogere ziekenfondspremie) toe te staan is de vraag. Hogere ziekenfondspremie impliceert loonsverhoging wat thans conjunctureel onaanvaardbaar lijkt. Zou men hiertoe in een gunstiger fase van de conjunctuur overgaan dan zal de loonstijging toch inflatoir werken als „cost push” of de bedrijfswinsten drukken, wat het betreden van de kapitaalmarkt bemoeilijkt, terwijl het aantrekken van geld van buiten de onderneming juist meer nodig wordt als de interne financieringsmogelijkheden dalen.

Meer eigen vermogen creëren uit ziekenfondspremie heeft dus algemeen-economische consequenties. Maar al zou men hiertoe overgaan, dan toch zou er een taak kunnen blijven voor een Ziekenhuisbank, tenzij het eigen vermogen der stichtingen zo groot wordt dat de noodzaak tot lenen, afgezien van niet-permanente vermogensbehoefte, geheel vervalt, maar dit is bedrijfseconomisch niet op voorhand het verstandigst te noemen. En als de overheid zo ver niet wil gaan, dan geeft een centraal financieringsinstituut stellig verlichting van de last van rente- en emissiekosten waar slechts veel kleinere kosten van die bank tegenover staan. Daaraan zou zo'n instelling haar bestaansrecht kunnen ontleenen, gegeven de kapitaalpositie en de overheidspolitiek. Bezwaar maken tegen die politiek, akkoord; maar achterwege laten hetgeen in de gegeven omstandigheden mogelijk is om de lasten te verlichten, lijkt niet zonder meer verantwoord.

Drs. A. L. van Oijen

Over prijstheorie en derzelve nut

Een discussie zonder eind

DR. M. M. G. FASE*

„Opinions are diverse,
arguments are numerous”
(anonymus)

Het ongenoegen over de praktische bruikbaarheid van de traditionele prijstheorie wordt met een opmerkelijke regelmaat kenbaar gemaakt. Deze ontevredenheid is bijkans even onuitroeibaar als de verplichte belangstelling die dit stuk economische theorie pleegt te genieten bij de eerste inleiding tot de staathuishoudkunde. Het zou dan ook verbazen, als de retorische vraag van Prof. Dr. J. Wemelsfelder of de prijstheorie uit de leerboeken geschrapt dient te worden, enige uitwerking had¹. En dit is goed. Toch zijn Wemelsfelders kritische opmerkingen de moeite van het overwegen waard, waarmee overigens niet gezegd is dat al zijn suggesties navolging verdienen.

In zijn opstel stelt Wemelsfelder vast dat de prijstheoretische leerboeken een opvallende uniformiteit vertonen. Dit wordt echter, aldus de schrijver, op generlei wijze gerechtvaardigd door de belangrijkheid van het gebodene voor de feitelijke besluitvorming in de onderneming. Integendeel, bij de voorbereiding van het ondernemersbeleid kan weinig of geen steun van de gangbare prijstheorie worden verwacht. De argumenten voor deze uitspraak ontleent de auteur aan een methodologische discussie geïnspireerd door een boek van Lowe, de theorie van het ondernemersgedrag, en het kennelijke onvermogen de theorie te toetsen op zijn empirische geldigheid. De motivatie van Wemelsfelders afwijzende stellingname is bezorgdheid voor de aspirant-econoom, die een prijstheorie moet leren waarvan de *praktische bruikbaarheid* dubieus is.

Theorie en praktische bruikbaarheid

In zekere zin draait Wemelsfelders beschouwing om een klassiek thema dat kan worden samengevat in de ogenschijnlijk duidelijke vraag of men terzelfdertijd wetenschappelijk en praktisch werkzaam kan zijn. Discussies hierover zijn even mistroostig als tijdrovend. Ze roepen herinneringen op aan debatten over het wezen van water, terwijl het gezond verstand onophoudelijk fluistert dat de eigenschappen van water veel interessanter zijn.

Het mistroostige van Wemelsfelders opmerkingen is dat ze noodzakelijkerwijs moeten verlopen zodra suggestieve termen als „nut” of praktische bruikbaarheid, empirische inhoud en deductieve kracht van de theorie, van stal worden gehaald. Vooral een invectief als „praktische bruikbaarheid” klinkt overtuigend. Zonder een concreet probleem echter is praktische bruikbaarheid een zinloos begrip. Bovendien, bij een gegeven vraagstuk kan zelfs over de meest bruikbare oplossing nog verschillend worden

gedacht. Hiermede is natuurlijk niet aangetoond dat de prijstheorie „nuttig” is, geenszins. Maar evenzeer als men een inventarisatie van praktische, dat wil zeggen aan de praktijk ontleende, problemen nodig heeft om het „nut” van de prijstheorie aannemelijk te maken, heeft men deze inventarisatie nodig om haar „onnut” aan te tonen.

Nauw verbonden met haar praktische bruikbaarheid is het empirisch gehalte van een theorie. Wanneer we hieronder verstaan een zo volledig mogelijke beschrijving van een concrete situatie in termen van de toepasselijk geachte theorie, dan komt een zgn. empirisch rijke theorie haar praktische bruikbaarheid vanzelfsprekend ten goede. Op de keper beschouwd is dit alles echter ijdel woordenspel waarmee geen problemen worden opgelost. Illustratief is in dit verband het marginalisme, dat door Wemelsfelder als voorbeeld wordt aangehaald. Dit leerstuk, aldus Wemelsfelder, levert slechts uitspraken op met een uiterst magere empirische inhoud. Deze slotsom verbaast niet. Er wordt immers niet meer geboden dan een beschrijving van een hypothetisch ondernemersgedrag waarmee iets gezegd kan worden over mogelijke aanbodsituaties. Het is geenszins zo dat aan deze theorie concrete rekenvoorschriften voor de ondernemer kunnen worden ontleend. Daarvoor is de leer van het ondernemersgedrag te weinig specifiek en het geboden model te eenvoudig: voor de onderneming die meer dan één produkt maakt is bijvoorbeeld nauwelijks aandacht. De theorie van het ondernemersgedrag kan daarom — en dit heeft ze gemeen met de klassieke theorie van het consumentengedrag — geen enkele voorspellingspretentie worden aangerekend. Hiervoor zijn andere modellen nodig, vergelijkbaar met de econometrische modellen die in de macro-economie worden gebruikt². Bij de constructie hiervan is gezond verstand vermoedelijk van meer gewicht dan kennis van geavanceerde economische theorie.

Een geheel ander onderwerp is de „deductieve kracht” van een theorie. Hieronder wordt verstaan de mogelijkheid, uitgaande van bepaalde veronderstellingen, relatief

* De heer Fase is verbonden aan het Social Systems Research Institute, van de University of Wisconsin, Madison, Verenigde Staten.

¹ J. Wemelsfelder: *Het „nut” van de prijstheorie. Moet de prijstheorie (gedeeltelijk) uit de leerboeken worden geschrapt?* (I) in „ESB” van 4 maart 1970, blz. 252-255; (II) in „ESB” van 11 maart 1970, blz. 275-278.

² Dit genre modellen-is schaars. Een voorbeeld staat in T. M. Brown: „Specification and uses of econometric models”, Londen 1970, hfdst. 6.

Maak kennis
met de
Siemens 4004/46:
de veelzijdige
computer -
voor iedereen
toegankelijk

Nog niet zo lang geleden waren er alleen computers, die batch-processing deden. Probleem: iedereen, die met zo'n computer wilde werken, moest veel te lang op z'n beurt wachten.

Time sharing verbeterde de zaak al een heel stuk. Méér mensen kregen op 't zelfde moment' toegang tot de computer. Helaas bleef de gebruikerskring beperkt; lang niet iedereen kon van de verbetering profiteren.

Het revolutionaire Multiple Access System van Siemens

Nu is er een nieuw systeem, dat zowel batch-processing als time sharing en ook nog remote-batch-processing voor z'n rekening neemt: de Siemens 4004/46. Voor iedereen zonder problemen toegankelijk.

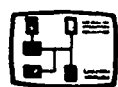
De 4004/46 is op elke afstand bereikbaar via een terminal en de gebruikelijke telefoonlijnen. Hij staat centraal in uw organisatie en reikt iedereen de helpende hand. En plotseling werkt uw hele bedrijf efficiënter. Méér medewerkers gebruiken de computer. Ze lossen méér problemen op, trekken sneller conclusies, vinden méér gegevens en schrijven méér programma's. En tegelijkertijd doet de/46 ook nog de batch-processing. Kortom: een revolutionair systeem - voor de prijs van een gewone middelgrote computer! Een sprong vooruit in de computerwereld. Doet u mee?

Siemens toont zijn veelzijdigheid op de Efficiencybeurs



Multiple Access System

4 terminals (3 video displays en 1 verreschrijver), rechtstreeks aangesloten op een centrale computer in München. U kunt er zelf mee werken!



850-systeem

Introductie in Nederland van nieuwe Siemens apparatuur voor het vastleggen van informatie.



Apotheek

Demonstratie van een apotheekbestelsysteem, in samenwerking met de Brocades-ACF Groothandel N.V.



Vocoder

De sprekende computer in München geeft mondeling antwoord op uw vragen.



Spaarbank

De „Spaarbank voor de Stad Amsterdam” heeft in de Siemens stand een compleet bijkantoor met Siemens terminals.



100/150 verreschrijvers

Nieuwe Siemens apparatuur voor het verzenden van standaard 80-koloms ponskaarten via het openbare telexnet.

SIEMENS

Stand nr.171 Europahál

veel stellingen af te leiden³. Kenmerkend voor een „deductief rijke theorie” is dat de bevindingen niet triviaal zijn. Het marginalisme is, aldus Wemelsfelder, een deductief arme theorie. Volgens Wemelsfelder biedt de prijstheorie nauwelijks voorbeelden van logische uitspraken die niet ontdekt zouden zijn zonder kennis van het betreffende stuk theorie. Hoewel er veel waars in deze constatering schuilt, bestaat er toch een belangrijk stuk theorie waar minder triviale uitspraken zijn afgeleid. De Slutsky-relaties uit de traditionele theorie van het consumentengedrag zijn bijvoorbeeld per se niet triviaal. Bovendien, en hiermede komen we terug bij het voorgaande, zijn verschillende resultaten uit deze theorie thans voorwerp van intensief economisch onderzoek⁴. Misschien is dit niet geheel gespeend van praktische toepasbaarheid⁵.

De theorie uit de boeken

De scepsis van Lowe jegens de traditionele economische theorie is in dit opstel geen punt van discussie geweest. Uit een bundel, welke door Wemelsfelder wordt genoemd⁶, blijkt dat dit scepticisme wordt gedeeld door anderen dan wijsgeren, al zijn de argumenten wel verschillend.

Veel belangrijker is dat Wemelsfelders artikel, we hebben dit reeds vermeld, mede is voortgesproken uit bezorgdheid voor de studerende die een prijstheorie krijgt voorgeschoteld, welke in de praktijk van geringe waarde zou zijn. De overmatige gelijkvormigheid van de inhoud van de inleidingen tot de prijstheorie is daarom misplaatst. Inderdaad lijken de inleidingen tot de prijstheorie — evenals de inleidende leerboeken op elk ander vakgebied — op elkaar, alhoewel minder dan twee druppels water. Een vergelijking van bijvoorbeeld de boeken van Andriessen, Delfgaauw, Henderson en Quandt, Kuenne, Liebafsky, Stonier en Hague, om nog maar te zwijgen over het zeer moderne en modieuze boek van Quirk en Saposnik⁷, laat zien dat er aanmerkelijke verschillen bestaan, zowel in praktische oriëntatie als in theoretische hulpmiddelen. Hier komt nog bij dat de prijstheorie binnen de middelbare

(boekhouden en handelswetenschappen M.O.) en universitaire opleiding slechts een zeer partiële plaats inneemt. De mogelijk geringe praktische bruikbaarheid van een afgestudeerde — waarvan Wemelsfelder overigens niet met zoveel woorden heeft gerept — kan dan ook bezwaarlijk uitsluitend op rekening van de gangbare prijstheoretische vorming worden geboekt. Verder moet niet worden vergeten dat de gewraakte prijstheorie met enige goede wil in een paar maanden kan worden geleerd. Enige globale kennis ervan kan bovendien het misverstand uit de wereld helpen, dat de economische scholing op zichzelf zelfs maar de minste waarborg biedt voor succes in de dagelijkse economische bedoening.

Dr. M. M. G. Fase

³ Wemelsfelder, blz. 277. *Op het eerste gezicht is niet erg duidelijk wat wordt bedoeld. Uit de toelichtende voorbeelden blijkt dat het marginalisme een deductief arme theorie is. Het ware beter te spreken van een rekenkunstje.*

⁴ Zie bijv. A. P. Barten: *Maximum likelihood estimation of a complete system of demand equations*, in „*European Economic Review*”, vol. 1 (1969), blz. 7-73.

⁵ Vgl. R. Stone, J. A. C. Brown en D. A. Rowe: *Demand analysis and projections for Britain: 1900-1970*, in J. Sandee (ed.): „*Europe's future consumption*”, Amsterdam 1964; of H. S. Houthakker en L. D. Taylor: „*Consumer demand in the U.S. 1929-1970*”, Cambridge 1970 (2e vern. dr.).

⁶ R. L. Heilbrunner (ed.): „*Economic means and social ends*”, Prentice Hall 1969.

⁷ *Volledigheidshalve noemen we de respectievelijke titels: „Economie in theorie en praktijk”, Amsterdam 1969; „Inleiding tot de economische wetenschap”, Wassenaar 1969; „Microeconomic theory, a mathematical approach”, New York 1958; „Microeconomic theory of market mechanism”, New York 1968; „The nature of price theory”, Homewood (Ill.) 1963; „A textbook of economic theory”, Londen 1957; „Introduction to general equilibrium theory and welfare economics”, New York 1968.*



Au
courant

Dit is Nederland

Zelfs the good old *Times* begrijpt het niet meer. Inhakend op de derde alinea van de Troonrede vraagt het blad zich af „welke Europese regering vindt het nodig om te waarschuwen dat er krachtig zal worden opgetreden tegen groepen die de vrijheid misbruiken teneinde op onverdraagzame wijze hun opvatting en gedragspatroon anderen op te dringen of ernstig overlast aan te doen. De Grieken? De Polen? Noord-Ierland?”

Nederland is het land waar de burgemeester van Rotterdam waarschuwt

tegen de ondermijnende activiteit van in Albanië en Parijs goed getrainde Maoïsten. Waar stickies rokende kabouters in de raadzaal van Amsterdam onder arrest worden gesteld. Waar minister Berend Udink waarschuwt voor de komst van de sterke man. Waar zelfs het in tegenstelling tot Amsterdam zo serviele en weinig klassebewuste Rotterdam in de *NRC* een lastige stad genoemd wordt. En of alles niet genoeg was, vindt er in het roomse Tilburg aan de Economische Hogeschool, die eens Karl-Marx Universiteit genoemd werd, een congres van Marxisten plaats waar voornamelijk over de strategie van de revolutie wordt gesproken.

Je kunt je zo langzamerhand gaan afvragen of wij onszelf wel goed genoeg kennen. Wij beschouwen ons als een rustig, gezagsgetrouw volk, redelijk,

nuchter, harde werkers. Een land waar het goed is voor buitenlandse investeerders. Waar zouden zij hun dollars en yens beter kunnen beleggen dan in een land met een zo stabiel politiek klimaat?

Wat is er gebeurd met de Rotterdamse havenarbeiders, met Prof. Theo van de Klundert, die zijn geloof in de zegenrijke groei van de kapitalistische economie opgef om Marxistische rebel te worden?

Gelukkig is er temidden van de eenenstortende waarden één rots in de branding. Een man die met uitgestoken hand de rebellerende vakcentrales vanaf het televisiescherm tegemoet treedt: Roolvink, die met voorbijzien van eigen gezichtsverlies, aanbiedt over de Loonwet te praten. Die zegt het ellendig vervelend te vinden om artikel 10 van die wet in toepassing te moeten

brengen, maar zijn eigen verantwoordelijkheid niet uit de weg gaat als blijken mocht dat het bedrijfsleven zich niet achter hem schaart.

Er zijn meer van die granieten figuren op wie het Nederlandse volk in barre tijden als deze mag bouwen: de directies van de internationale concerns bijvoorbeeld en niet te vergeten de aannemers, die weigeren de f. 400 aan hun personeel uit te keren.

Aan de andere zijde, laten we maar zeggen de linkerkant, ontbreken de kristallatiepunten. Het verloop van de staking in de Rotterdamse haven typeert het ontbreken van leiderschap. Kloos, de gentleman-vakbondsman die nu voorzitter van de VARA gaat worden, probeert het spel op het niveau van de werkgevers hard te spelen. De f. 400 extra, waarmee de Stichting van de Arbeid volgens het waterstaatkundige kaartje van het Verbond van Nederlandse ondernemingen een dam trachtte op te werpen tegen de dijkdoorbraak van de lonen, was van hem afkomstig. Het was niet genoeg om de arbeiders in de Rotterdamse haven aan het werk te krijgen. Kloos spreekt niet de taal van de havenarbeider, die in de aula van de Tilburgse Economische Hogeschool tegen de studenten zegt dat het bij de actie van het comité Arbeidsmacht alleen maar gaat om f. 37,50 per week meer, omdat moeder de vrouw „zaterdag met een emmer vol centen uit winkelen gaat om met een portemonnee vol groente terug te komen”.

Die studenten hebben dat ook niet begrepen van dat „bewuste en goedgetrainde groepje Marxisten-Leninisten”. Er was er een die uitriep dat de drie vertegenwoordigers van het actiecomité Arbeidsmacht op het podium van de aula zaten te verburgerlijken. En een ander probeerde het drietal voor te stellen als de voorhoede van de arbeidersmassa's in Nederland, die het spits afbeet voor verandering van de sociale verhoudingen in onze maatschappij.

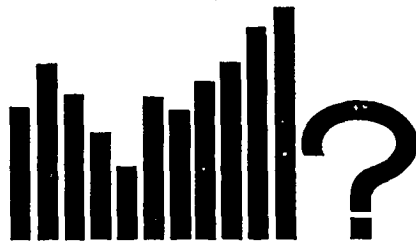
En toch was wat in Rotterdam is gebeurd precies in overeenstemming met het revolutie-recept dat André Gorz in Tilburg aanbood: de omverwerping van het kapitalisme moet niet tot stand komen door machtsovername door de werkende klasse, maar door series beperkte acties, gericht op doelen die binnen het bereik van de arbeiders liggen, zoals controle op de werkomstandigheden in de bedrijven.

Er is in Tilburg op het congres „Capitalism in the seventies” méér gezegd dat aansluit op de actualiteit in

landen als Italië, West-Duitsland en nu ook Nederland. Mandel heeft betoogd dat het stelsel zich nu in de diepste structurele crisis van zijn geschiedenis bevindt. De door de elektronica en de ruimtevaart-technologie opgestuwde lange golf van expansie en overaccumulatie slaat over zijn hoogtepunt heen en wordt gevolgd door een nieuwe lange golf van dalende winstvoet. De overheid kan door ingrijpen en door permanente inflatie te gedogen nog een nieuw 1929 voorkomen. Maar de inflatie zelf en de kunstmatige opzweeping van de consumenten roepen spanningen op die zich ontladen in overspannen looneisen, in acties tegen de aantasting van de kwaliteit van het bestaan.

Als je de onrust in Nederland om de f. 400 en in het bijzonder de Rotterdamse havenstaking als een meer algemeen symptoom mag beschouwen van onderliggende onvrede, dan ligt de oorzaak daarvan in de contradicties van het systeem. Juist het feit dat in de verzorgingsstaat Nederland met zijn gedisciplineerde arbeiders en modelwerkstad Rotterdam die spanningen naar buiten breken moet zelfs de meest fervente aanhanger van dat systeem te denken geven.

A. F. van Zweeden



Prognotities

De toekomst, utopie of werkelijkheid?

Men kan zich om velerlei redenen bezighouden met de toekomstige ontwikkeling. Het is echter waarschijnlijk, dat praktisch ieder die zich metterdaad met de bestudering van de toekomstige ontwikkeling bezig houdt, van mening is dat uit deze studie aanwijzingen kunnen worden gedistilleerd voor een evenwichtiger ontwikkeling van de maatschappij. Evenwichtiger in die zin, dat potentiële knelpunten en fricties kunnen worden voorkomen, indien althans tijdig handelend wordt opgetreden. In meer positieve zin geformuleerd, wordt ook de verwachting gekeesterd dat enig inzicht in de toekomstige ontwikkeling ons beter in staat zal stellen om diverse

beleidsdoeleinden te verwezenlijken, dus niet alleen om moeilijkheden te voorkomen.

Wie zich hiermee bezig houdt, stuit soms echter op een muur van onbegrip. Lang niet iedereen heeft vertrouwen in de mogelijkheden om in de toekomst te kijken. De toekomst is voor deze mensen per definitie een gesloten boek, waarin van alles kan gebeuren. De mens is immers onberekenbaar en ook de natuur plaatst ons steeds weer voor verrassingen. Men denke bijvoorbeeld aan de aardgasvondsten in het Noorden des lands. Als men op die manier redeneert, is men echter te zeer gebiologeerd door de incidentele dagelijkse gebeurtenissen om de grote lijnen van diverse ontwikkelingen nog te kunnen zien. Overigens komt het werkelijke onverwachte niet vaak voor. De meeste gebeurtenissen kondigen zich lang van tevoren aan, althans voor degene die de ogen niet gesloten houdt. Men moet hiervoor enigszins door de feiten heen kunnen zien, met andere woorden een zekere visie hebben op die ontwikkelingen.

Het is moeilijk om een verklaring te vinden voor het gebrek aan belangstelling, dat sommigen voor de toekomst hebben. Hoewel een verklaring uiteraard speculatief is, wil ik toch een poging wagen. Een afwijzende houding ten opzichte van prognoses kan bijvoorbeeld samenhangen met een gebrek aan vertrouwen in de mogelijkheid om een zekere systematiek in het beleid te brengen. Vooral indien men dicht bij de politieke werkelijkheid moet opereren en de vele krachten ziet, die hier op vaak uiterst gecompliceerde en verwarrende wijze hun invloed uitoefenen, kan men gauw de illusie verliezen, dat hier nog lijn in te brengen valt. Individuele gebeurtenissen lijken dan oppermachtig. Het is dus wellicht een gebrek aan vertrouwen in de mogelijkheid om ooit een consistent beleid te voeren, laat staan een consistent lange-termijnbeleid, dat tot deze houding leidt. In feite bedrijft men dan ook futurologie, maar wel een uiterst cynische, omdat men uitgaat van de veronderstelling, dat het in de toekomst wel even onafhankelijk zal blijven als het nu is. Zou men de geringe concrete belangstelling die politici hebben voor toekomstige ontwikkelingen nu moeten toeschrijven aan het feit, dat zij de moed reeds hebben opgegeven om iets meer dan incidentele zaken tot stand te brengen? Men zou bijna denken van wel. Men moet een politicus bijvoorbeeld eens proberen over te halen iets aan het landbouwbeleid te doen. Uit

zijn reacties zal blijken, dat hij zich machteloos voelt. Dat is ook voor andere gebieden vaak zo. Men weet wel hoe het zou moeten, maar niet hoe het doel ooit bereikt kan worden.

Wie echter wél enig vertrouwen heeft in de mogelijkheid om iets te kunnen bereiken, zal zich wellicht veel positiever opstellen ten opzichte van een lange-termijnvisie. Het is uiteindelijk beslist niet zo, dat wij geen invloed op de toekomstige ontwikkeling kunnen uitoefenen. Dagelijks worden er beslissingen genomen, die consequenties hebben voor de toekomstige samenleving. Wij creëren vandaag de infra-

structuur van de toekomst.

Nu kan men de toekomst op verschillende manieren benaderen en ook hier kan meer duidelijke meningsverschillen constateren. Deze meningsverschillen worden duidelijk gemaakt in een vorig jaar verschenen boekje van Drs. B. van Steenbergen, dat is uitgegeven onder auspiciën van de „Werkgroep 2000”¹. In dit boekje wordt uiteengezet, dat het niet mogelijk is de maatschappij objectief te analyseren. Achter iedere benadering van de toekomst schuilt de wens om bepaalde doeleinden te realiseren. In deze visie bestaat er geen waardevrije wetenschap en is het dus

onmogelijk een objectieve benadering van de toekomst te geven. De tegenstellingen in de futurologie hebben te maken met diepgaande verschillen in de opvatting over mens, maatschappij en de functie en plaats van de (vooral sociale) wetenschappen in het maatschappelijke proces. Aldus Van Steenbergen. Hij begint zijn boekje dan ook met een uiteenzetting over twee tegengestelde theorieën in de sociale wetenschappen, namelijk de „orde”- en con-

¹ „Orde of conflict, tegengestelde maatschappijvisies binnen de futurologie”, Euroboekje 1969/2

IBW

Instituut voor Bestuurswetenschappen

Bij ons instituut is plaats voor een

STAFMEDEWERKER

met belangstelling voor nieuwe ontwikkelingen op het terrein van de bestuurskunde (vraagstukken van overheidsmanagement, besluitvormingsprocedures bij de overheid, programmering, planning, budgettering enz.).

Wij menen niet nadrukkelijk allerlei mogelijke vereisten voor deze interessante en aantrekkelijke functie te moeten opsommen. Wij wensen alleen te stellen, dat wij iemand zoeken, die in deze nieuwe functie past en die in staat is aan de hem toe te vertrouwen taak nader inhoud en gestalte te geven. Dit kan o.m. blijken uit een ruime ervaring in de praktijk opgedaan en een uitgesproken brede belangstelling, zowel op het terrein van de bestuurs- als de bedrijfskunde.

Salarisgrenzen, afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring f 1.851 tot f 2.472 per maand. Onder bepaalde voorwaarden is een hoger salaris niet uitgesloten.

Het I.B.W. is een semi-overheidsinstelling. Op het personeel zijn de in overheidsdienst gebruikelijke voorzieningen van toepassing, zoals o.m. een welvaartsvaste pensioenregeling en een ziektekostenregeling voor hen, die niet onder de ziekenfondswet vallen; 6% vakantietoelage, A.O.W.- en A.W.W.-premie voor rekening werkgever.

Een psycho-technisch onderzoek behoort tot de selectieprocedure.

Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad aan het adres van het Instituut voor Bestuurswetenschappen, Sir Winston Churchill-laan 275 te Rijswijk (Z.-H.).

Telefonische inlichtingen worden gaarne verstrekt door de heer De Loeff, telefoon (070) 90 77 62.

flictheorieën. Verschillen in toekomstbenadering zijn hierop terug te leiden.

In de zogenaamde establishment-futurologie wordt alleen getracht de bestaande orde te handhaven en wordt daarom van retrospectieve methoden gebruik gemaakt. De kritische futurologie is daarentegen gebaseerd op het conflictperspectief en maakt gebruik van zogenaamde prospectieve methoden. Van Steenbergen hekelt met name de verrassingsvrije voorspellingen, die in de establishment-futurologie worden gebruikt en die volgens hem niet meer inhouden dan een regelrechte extrapolatie van het heden, waarin alleen de kwantitatieve grootheden zullen veranderen. Om zijn standpunt te verduidelijken, volgt hier een nadere precisering van de bovengenoemde sociologische theorieën. Het „orde“-perspectief gaat uit van stabiliteit en concentreert zich op de waarden van de dominante groepen in de maatschappij. Afwijkend gedrag wordt hierbij gezien als een ziekteverschijnsel. In het conflict-

perspectief wordt afwijkend gedrag echter hoog aangeslagen, omdat dit mogelijk vooruit loopt op een noodzakelijke transformatie van bestaande relaties. In beide theorieën kent men normen voor wat gezond is. In het „orde“-perspectief zijn de waarden van de dominante groep gezond en in het conflictperspectief zijn de nog niet gerealiseerde normen van de onderworpen, maar zich naar boven vechtende, groepen gezond.

Nu verwijten de aanhangers van de kritische futurologie de anderen, dat zij door een extrapolatie van het heden alleen bevestigen, dat ze de huidige maatschappijverhoudingen in stand wensen te houden. Men zou echter de kritische figuren weer kunnen tegenwerpen, dat zij de mening van een uiterst kleine groep in de maatschappij of de betekenis van een marginale gebeurtenis extrapoleren, die in ieder geval veel minder representatief is voor de totale samenleving. Als men de toekomst zo objectief mogelijk wil be-

naderen, is de waarschijnlijkheid van de voorspelling zonder twijfel hoger als men zich baseert op de bestaande verhoudingen in plaats van op bepaalde grensverschijnselen.

Men kan hier een parallel trekken met de technische ontwikkeling. Een prognose van de technische ontwikkeling zal in belangrijke mate gebaseerd moeten zijn op de verdere toepassing van reeds bestaande technieken. Daarnaast zal, en dit is veel onzekerder, getracht moeten worden de potentiële betekenis van enkele gloednieuwe technieken te ramen, waarvoor men echter vaak nog geen gegevens ter beschikking heeft. Dit laatste is dus aanzienlijk moeilijker. In geen geval moet men het nieuwe verschijnsel als representatief zien voor de toekomstige ontwikkeling zonder dat daar aanwijzingen voor bestaan. Dit geldt zowel op het maatschappelijke als op het technische vlak. Wie stelt, dat wij in het jaar 2000 allemaal in communes zullen leven, maakt een even waardevolle of liever waarde-

BUREAU STATISTIEK

Het Gemeentelijk Bureau voor de Statistiek vraagt **een**

researchmedewerker

die tot taak zal krijgen het verrichten van onderzoek op o.a. economisch en demografisch gebied. In hoofdzaak zal het hierbij gaan om de wetenschappelijke voorbereiding van enquêtes, het uitvoeren van analyses van kwantitatieve aard en het opstellen van prognoses.

Geboden wordt een afwisselende en veelzijdige werkkring met een grote mate van zelfstandigheid.

De gedachten gaan in dit verband uit naar een academicus, bij voorkeur een econoom, die kan bogen op:

- een aantal jaren ervaring in kwantitatief onderzoekingswerk
- een behoorlijke kennis van statistische methodieken
- goede contactuele eigenschappen.

Het salaris is in overeenstemming met de hoge eisen, die aan een goede vervulling van de functie worden gesteld.

Een psychologisch onderzoek kan tot de selectieprocedure behoren.

Goede secundaire arbeidsvoorwaarden

Sollicitaties binnen 14 dagen onder no. 733/0936 ongefrankeerd te zenden aan: chef Bureau Personeelvoorziening, antwoordnummer 363, Stadhuis, Rotterdam.



**Gemeente
Rotterdam**

loze prognose als wie beweert dat de wereld tegen die tijd door computers zal worden beheerst.

Dit laatste wordt tot vervelens toe geopenbaard door enkele figuren, die vrij dicht bij de kritische futurologen staan. Ik denk hier o.a. aan Polak, een typische vertegenwoordiger van de richting, die de creatieve fantasie voorop stelt. Wie zo de toekomst benadert, vergeet dat het verleden wel degelijk betekenis heeft voor de prognose. Zowel technische als maatschappelijke ontwikkelingen strekken zich vaak over

zeer lange perioden uit. Een scherpe analyse van het nabije verleden en het heden vertelt al veel over de toekomst. Dat wil nog niet zeggen, dat men stompzinnige extrapolaties maakt. Iedere prognose moet gebaseerd zijn op een diepgaande analyse van de ontwikkeling, niet op het doortrekken van een paar lijntjes. Voor zover op dit laatste kritiek wordt uitgeoefend, deel ik die volkomen. Ik meen echter, dat het mogelijk is om op vrij objectieve wijze een prognose van de toekomstige ontwikkeling te maken en daarbij aan te

geven van welke uitgangspunten men uitgaat.

Natuurlijk is de politieke ontwikkeling daarbij van groot belang. Het is echter zaak om de meest waarschijnlijke politieke ontwikkeling te schetsen en niet de in het oog van de futuroloog meest gewenste ontwikkeling. Dit laatste is wishfull thinking. De zogenaamde kritische futurologie maakt sterk die indruk op mij en lijkt dan verdacht veel op astrologie. Ik vind dit uitermate schadelijk, omdat door dergelijke exercities het vertrouwen in toekomstvisies in alge-

HET ECONOMISCH BUREAU VOOR HET WEG- EN WATERVERVOER

vraagt voor spoedige indiensttreding

enkele economen

bedrijfseconomische en algemeen economische richting

Het EBW houdt zich bezig met fundamentele en toegepaste research op het gebied van verkeer en vervoer, en heeft in verband met de snelle uitbreiding van haar activiteiten behoefte aan versterking van de staf.

De werkzaamheden liggen op het gebied van:

- infrastructurele en vervoervoorzieningen in binnen- en buitenland
- bedrijfseconomische vraagstukken in de diverse sectoren van het vervoer
- prijstheoretische vraagstukken
- vraagstukken op het gebied van bedrijfsorganisatie, administratieve organisatie en elektronische dataverwerking

Voor de vacature is vereist:

een voltooide economische studie op doctoraal niveau.

Gegadigden moeten voorts in staat zijn na enkele jaren de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van een project op zich te nemen.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de Directie van het

The logo consists of the letters 'EBW' in a bold, blocky, sans-serif font. The letters are black with a white outline, giving them a three-dimensional appearance. They are centered horizontally within the advertisement.

Economisch Bureau voor het Weg- en Watervervoer
Koninginnegracht 96, Den Haag (tel. 070-655935)

mene zin wordt ondergraven. Wie herhaaldelijk politiek gekleurde toekomstvisies ziet, vertrouwt er op den duur geen één meer.

Ondanks de honorabele motieven, die er hoogstwaarschijnlijk wel achter de activiteiten van de „Werkgroep 2000” zitten, kan ik niet zeggen dat haar publikaties mijn vertrouwen wekken. Als men dan ook nog in een aparte

beschouwing achter in het boekwerkje constateert, dat in de westerse wereld de economische schaarste is overwonnen, waardoor de medezeggenschap nu geen probleem meer kan zijn, begrijpt men waar de schoen wringt. Hier wordt ons een stukje ethiek voorgeschoteld onder het mom dat dit de onontkoombare toekomst is. Als er geen schaarste meer is, kunnen wij verder al onze stok-

paardjes gaan berijden. Dan baseer ik mijn prognose toch liever op een analyse van het heden. Wie de moeite neemt om zich heen te kijken, kan toch niet volhouden dat er geen schaarste meer bestaat. Neen, wat mij betreft mogen ze kritische futurologie ook duimzuigerij noemen. Dat is tenminste duidelijker.

Dr. P. Ressenaar

**Het Ministerie van
Economische Zaken vraagt**

economen

voor beleidsfuncties die o.m. liggen op het gebied van

Algemene economische politiek

Industriële structuurvraagstukken

Internationale handel en economische integratie

Prijzen- en mededingingsbeleid

Economisch onderzoek t.b.v. de exportbevordering

Midden- en Kleinbedrijf en Toerisme

Energiebeleid.

Vrijwel alle functies brengen veelvuldig contacten mee, ook in internationaal verband. Naast plaatsing in bestaande vacatures bestaat de gelegenheid stages te lopen op verschillende van deze gebieden.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris afhankelijk van ervaring max. f 2401,- per maand.

Promotiemogelijkheden aanwezig.

Premie AOW voor Rijksrekening.

Genoemd salaris is exclusief 6% vakantiewaardering en 2,78% nacalculatie.

Telefonische inlichtingen over bovenstaande functies worden verstrekt door het Hoofd van de Afdeling Personeelszaken van het Ministerie van Economische Zaken of diens plaatsvervanger onder nr. [070]-81 40 11, tst. 2724 of 2726.

Schriftelijke sollicitaties onder vac. nr. 0-4593/0936 [in linkerbovenhoek van brief en enveloppe] zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.





RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

De **HOOFDAFDELING BOUWZAKEN** en **HUISVESTING** die tot taak heeft het huisvestingsbeleid van curatoren voor te bereiden en uit te voeren o.m. van het nieuwe Universiteitscentrum de „Uithof”, zoekt een

Hoofd van het Planbureau

Het Planbureau ontvangt zijn opdrachten van de leiding van de hoofdafdeling, aan wie ook gerapporteerd moet worden.

Functie-inhoud:

Het hoofd van het Planbureau geeft leiding aan het Planbureau, dat is belast met de uitvoering van de volgende taken:

De meerjaren-planning van de bouwactiviteiten der Rijksuniversiteit, welke tot stand komt in samenwerking met andere betrokken organen van de Rijksuniversiteit.

De ruimte-planning, welke planning onder meer wordt gebruikt als basis-informatie voor de meerjaren-planning.

De organisatorische projectbehandeling

Dit omvat de werkzaamheden, die ten behoeve van en in overleg met de toekomstige gebruikers der gebouwen worden verricht om beleidsdoeleinden van de te huisvesten instelling op te stellen en de toekomstige organisatie vast te leggen.

De documentatievoorziening ten behoeve van de hoofdafdeling Bouwzaken en Huisvesting. Hieronder vallen ook de literatuurstudies.

De voorlichting

Dit omvat de voorlichting, zowel binnen als buiten de Rijksuniversiteit, over bouwtechniek, de bouwplanning en de bouwprojecten.

De coördinatie van lopende ontwikkelingsprojecten

Dit omvat de probleemstructurering, de planning en de voortgangscntrole van onderzoek en ontwikkelingswerk op het gebied van de bouw, dat wordt verricht ten behoeve van de hoofdafdeling Bouwzaken en Huisvesting.

De ontwikkeling van de interne organisatie van de hoofdafdeling Bouwzaken en Huisvesting

Dit omvat de werkzaamheden ten behoeve van het operationeel maken van maatregelen op organisatorisch gebied en het aanpassen van de interne organisatie der hoofdafdeling.

Onze gedachten gaan uit naar een academicus van circa 35 jaar met een economisch-technische opleiding en ervaring, waarbij onder meer kan worden gedacht aan een planoloog. Van betrokkene wordt verwacht dat hij over hoge kwaliteiten zal beschikken op het gebied van:

- systematisch en analytisch denkvermogen voor de probleem-structurering, de probleemstelling en de probleemoplossing;
- leiding geven aan een groep medewerkers op kwalitatief hoog niveau;
- het zich snel inwerken in problemen van uiteenlopende aard;
- goede contactuele eigenschappen;
- goed doorzettingsvermogen;
- goede flexibiliteit in denken.

Wij bieden een jaarsalaris, inclusief 6% vakantietoeslag, van minimaal f 22.858,— tot maximaal f 35.591,— afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring. De premie AOW is voor rekening van de Universiteit. Gegadigden dienen bereid te zijn deel te nemen aan een psychologisch onderzoek.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de personeelsfunctionaris van het Bureau van de Universiteit, Kromme Nieuwe Gracht 29, Utrecht, binnen 14 dagen na het verschijnen van deze advertentie onder nummer 878.